

PAPER DETAILS

TITLE: IRAN-HINDISTAN SAHASINDA HÜKÜM SÜREN BAZI ORTA ÇAG TÜRK
DEVLETLERİNDE FİLLERİN AYAKLARI ALTINDA EZDIRMEK CEZASI VE UYGULANISI
HUSUSUNDA BİRTAKİM TESPİTLER

AUTHORS: Sinan Tarifci

PAGES: 635-648

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3636244>

İRAN-HİNDİSTAN SAHASINDA HÜKÜM SÜREN BAZI ORTA ÇAĞ TÜRK DEVLETLERİNDE FİLLERİN AYAKLARI ALTINDA EZDİRMEK CEZASI VE UYGULANIŞI HUSUSUNDA BİRTAKIM TESPİTLER*

 Sinan TARİFCİ**

ÖZET

Hayvanlar âleminde müstesna bir yer işgal eden fillerden pek çok farklı alanda istifade edilmiştir. Savaş, nakliye, avlanma, geçit resmi, gezinti gibi eylemlerde filden yararlanıldığı gibi, hediyeleşmeler ve merasimlerde de fil kullanılmıştır. Filin kullanım alanlarından biri de ölüm cezasının infazıdır. Kahramanlık ve güç kaynağı olan fillerin ayakları altında ezdirmek cezası, dönemin anlayışına göre, hükümdarın cezalandırıcı otoritesini sembolize ediyor, haşmetini ve hayranlık uyandıran etkileyiciliğini artırıyordu; öte yandan da ciddi bir caydırıcı niteliği haizdi. Bu ceza, başlıca askerî ve siyasî mahiyette devlete ve sultanın şahsına karşı işlenen suçlar ile asayişe ilişkin suçlara karşı verilmiştir. Bunun için özel olarak eğitilmiş ve teçhiz edilmiş filler kullanılırdı. Bu çalışmada, İran-Hindistan sahasında teşekkül eden Orta Çağ Türk devletlerinden hususiyetle Gazneliler, Büyük Selçuklular ve Delhi Türk Sultanlığı zamanında tatbik edilen fillerin ayakları altında ezdirmek cezası ve uygulanişı hususunda bazı dönem kronikleri, edebî eserleri, siyasetnameleri ve seyahatnamelerine, bu arada tetkiklere istinaden birtakım tespitlere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Gazneliler, Büyük Selçuklular, Delhi Türk Sultanlığı, Hindistan, fil*

Some Findings About the Punishment and Practice of Crushing Under the Feet of Elephants in Some Medieval Turkic States Ruling in the Iran-India Area

ABSTRACT

Elephants, which have an exceptional place in the animal kingdom, have been utilized in many different areas. Elephants were used in activities such as war, transportation, hunting, parades, and excursions, as well as in gifts and ceremonies. One of the uses of the elephant is the execution of the death penalty. The punishment of crushing under the feet of elephants symbolized the punitive authority of the ruler and increased his magnificence and admirable impressiveness. This punishment was given mainly for crimes of a military and political nature, committed against the state and the sultan's person, as well as against crimes related to public order. Specially trained and equipped elephants were used for this purpose. In this study, some determinations will be made regarding the punishment and practice of crushing under the feet of elephants during the reign of the Ghaznavids, the Great Seljuks and the Turkic Sultanate of Delhi.

Key Words: *Ghaznavids, Great Seljuks, Turkic Sultanate of Delhi, India, elephant*

* Bu makale, 25-27 Ekim 2021'de gerçekleştirilen *Türk Hukuk Tarihi Sempozyumu*'nda sunulan "İran-Hindistan Sahasında Hüküm Süren Bazı Orta Çağ Türk Devletlerinde Örfî-Sultanî Bir Ceza Olarak Fillerin Ayakları Altında Ezdirmek Suretiyle Öldürmek Cezası ve Uygulanışı Hususunda Birtakım Tespitler" adlı bildiri metninin yeni tespitler ve yorumlar ışığında zenginleştirilerek genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Giresun / TÜRKİYE, sinantar@hotmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Cite as: Tarıfci, S. (2024). İran-Hindistan sahasında hüküm süren bazı Orta Çağ Türk devletlerinde fillerin ayakları altında ezdirmek cezası ve uygulanişı hususunda birtakım tespitler. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(47), 635-648. <https://dx.doi.org/10.21550/sosbilder.1413871>

Gönderim Tarihi / Sending Date: 3 Ocak / January 2024

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 12 Mart / March 2024

Giriş

Karada yaşayan hayvanların en irisi olan fil, Asya (veya Hint) fili ve Afrika fili olarak ikiye ayrılmaktadır. Afrika fili, daha iri ve ortalama 7,5 ton ağırlığında, 3-4 metre yüksekliğindedir. Asya fili ise 5 ton ağırlığında, 2,5-3 metre yüksekliğindedir. Zeki ve evcilleştirilebilir olması da Asya filini Afrika filinden ayıran diğer bir özelliktir. Asya fili zeki, sabırlı, uysal ve sadakatli; ama tehlikeli olabilecek şekilde de kindardır. Afrika fili ise vahşi tabiatlı olup ehlileştirilememektedir. Asya filleri, MÖ 2400-1800 tarihleri arasında, günümüzde Afganistan'ın doğusundan Pakistan'a ve Hindistan'ın kuzeybatısına kadar uzanan, kadim medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan İndus Vadisi'nde evcilleştirilmiştir. Fil, hemen hemen yalnızca Hindistan'da ehlileştirilmiştir. Filler, gövdelerinin iriliğine rağmen son derece süratli ve canlı hayvanlardır (Yazıcı, 1996: 67). İdare altında tutulan filler 80 ila 100 yıl yaşamakta; ancak vahşi doğada ömürleri çok daha fazla olabilmektedir. Mesela bazı popülasyonların bireyleri habitatta 400 yaşına kadar yaşamaktadır (Ruska [Pellat], 1991: 892). Asya fili, saatte yaklaşık on beş millik hızlı bir yürüyüş yeteneğine sahiptir (Digby, 1971: 53). Bu arada, Hindistan'a az sayıda da olsa vahşi Afrika fillerinin de getirildiği anlaşılmaktadır (el-Ömerî, 2014: 52). Tarihî kayıtlara göre, filler genellikle tuzak kurularak yakalanırdı. Bunun en yaygın şekli, ancak bir filin sığabileceği üç yanı dik bir çukur açıp üzerine sevdiği yiyeceklerin serpiştirildiği eğimli bir yolla fili buraya çekmekti. Böylece tuzağa düşerek çukura giren fil, buradan çıkamaz ve hareket edemezdi. Daha sonra parlak kırmızı, mavi ve sarı renkli elbiseler giymiş avcılar gelerek uzun sopalarla fili döverler, ardından beyaz elbiseli birisi gelip onları kovalayarak file yiyecek, içecek verir ve yanına oturup onu kendisine alıştırmaya ve ilgi duymasını sağlamaya çalışırdı. Bu muamele beyaz elbiselinin file temasına, hatta sırtına binmesine kadar devam ederdi. Ardından çukurun önündeki toprak kazılarak fil dışarı çıkarılırdı (Ruska [Pellat], 1991: 892; Yazıcı, 1996: 67; Piyadeoğlu, 2014: 68-69; Kansoy, 2019: 1478). İncelemeye konu olan filler anlaşılacağı üzere Asya filleridir.

Filler, tarih boyunca birçok önemli rol oynamışlardır. Fil; Selevkoslar, Ptolemaioslar, Kartacalılar, Romalılar, Sâsânîler gibi devletlerin hüküm sürdükleri coğrafyalar ve devirlerden başka, modern zamanların başlarına kadar Hindistan başta olmak üzere İç ve Güney Asya coğrafyasında hüküm süren pek çok devlette kullanılmıştır (Bosworth, 1991: 893; Kansoy, 2019: 1480; Schafer, 2020: 139-144). Bu cümleden olarak, askerî sahada başta olmak üzere savaşlarda, gerek binit ve yük hayvanı olarak nakliye işlerinde ve gerekse hükümdarlara layık bir hayvan olarak görülerek merasimlerde, gezintilerde, geçit törenlerinde, avlanmalarda, hediyeleşmelerde ve ölüm cezasına çarptırılan kişileri ezdirmede fillerden istifade edilmiştir. Türkler özelinde ise fil kullanımı Akhunlardan (440-710) başlamak üzere Türk-Şâhiler (665-850), Gazneliler (963-1186), Büyük Selçuklular (1040-1157), Kirman Selçukluları (1048-1187) (Lange, 2008: 71), Harezmsâhlar (1097-1231), Delhi Türk Sultanlığı (1206-1526), Timurular (1370-1507), Kadı Burhaneddin Devleti (1381-1398), Babürlüler (1526-1858), Safevîler (1501-1736), Kaçarlar (1796-1925) ve Osmanlılarda (1299-1922) görülmektedir (Kansoy, 2019: 1480).

Böyle farklı kullanım alanları bir yana, fillerden özellikle askerî amaçlarla istifade edilmiştir. Asya fillerinin membaı olan Hindistan'da fil, MÖ 4. yüzyıldan itibaren bir savaş hayvanı olarak kullanılmıştır (Digby, 1971: 50). Fillerin savaşlarda sağladığı avantajları ve oynadıkları rolleri başlıca şu şekilde belirtmek mümkündür: Çıkardıkları ince ve tiz sesler ve iri cüsseleriyle atları korkutmak, orduyu sevk ve idare etmek için yüksek bir görüş alanı sağlamak, düşman saflarını yarmak, güvenli bir platform sağlamak, düşman askerlerinin maneviyatlarını bozmak, aşılması güç arazilerde ilerleyebilmek, azametli görünmek, ağır teçhizat ve bilhassa kuşatma araç-gereçleri ile makineleri taşımak veya çekmek, kuşatma sırasında sur ve kale kapılarını yıkmak. Ateşli silah teknolojisindeki gelişmeler neticesinde

filler, muharip hayvan olmaktan çıkmıştır. Bundan sonra bu hayvanların kullanımı daha çok askerî lojistik işlerine inhisar etmiştir (Kansoy, 2019: 1475).

İncelenen coğrafya ve zaman özelinde, mesela Gazneli ordusunda çok sayıda fil tespit edilmiştir. Gazneli Mahmud 1023/1024'teki, oğlu Sultan Mes'ûd da 1031'deki geçit resminde, sırasıyla 1300 ve 1670 fili teftiş etmişlerdir (Digby, 1971: 55-56)¹. Devletin merkezi Gazne'de 1000 fili barındıracak filhâne denilen bir özel ahır bulunmaktaydı (Merçil, 2014: 195). Gaznelilerden sonra, daha az da olsa Selçuklular da savaşlarda fil kullanımını devam ettirmişlerdir. Büyük Selçukluların ilk hükümdarı Tuğrul Bey ve son hükümdarı Sultan Sencer döneminde fillerin orduda yer aldığına dair bilgiler mevcuttur. Buna göre; Tuğrul Bey'in bir seferinde ordusunda 8 fil; Sencer'in ise 18, bazen de 40 fil bulunuyordu (Piyadeoğlu, 2014: 83-86; Bosworth, 1991: 894). Büyük Selçuklularda filler için demirden zırhlar da imal edilmekteydi (Duman, 2020: 149). Hindistan'ın kuzeyine hâkim olan Gazneliler tarafından savaşlarda sıklıkla kullanılan fillerden sonraki dönemlerde yine Hindistan'da hâkimiyet kuran Delhi Türk Sultanlığı da faydalanmıştır. Delhi'de hüküm süren Tuğlukluların ikinci hükümdarı Gıyâsü'd-Dîn II. Muhammed Şah'ın ordusundaki fil sayısının 3000'e kadar yükseldiği olmuştur. Bu fillerin üstüne savaş zamanında demir zırh giydirilir; barış zamanında ise pamuklu veya ipekli kumaşlar örtülürdü. Savaş sırasında filler üzerine birer kule bağlanır ve filin gücüne bağlı olarak altı ila on arasında savaşçı yerleştirilirdi (el-Ömerî, 2014: 32; Kortel, 2006: 305). el-Ömerî, *Mesâlikü'l-Ebsâr* adlı eserinde, 3000 eğitimli file sahip olarak belirttiği adı geçen Tuğluklu hükümdarının bu fillerin bakımı için büyük meblağlar tahsis ettiğini ifade etmiştir. Öyle ki, bu miktardaki fillerin bakımı için zengin bir ülkenin geliri güçlülükle kâfi gelmekteydi. Onun nakillerine göre, fillerin cinslerine ve boylarına göre bakım masrafları değişiklik gösteriyordu. Bu cümleden olarak, en masraflı bir filin bir gündeki tüketimi kırk rıtl pirinç, atmış rıtl arpa, yirmi rıtl yağ ve yarım yük ot idi. Fil sürücülerinin ve bakıcılarının da masrafları oldukça fazlaydı (el-Ömerî, 2014: 45).

Büyük Selçuklular, Gazneliler ve Delhi Türk Sultanlığı'nda filin savaşlarda askerî amaçlarla kullanımı hususunda misalleri son derece artırmak her zaman mümkün olmakla birlikte, bu çalışmada esas olarak fillerin diğer bir kullanım alanı olarak ölüm cezasının infazı incelenmiştir.

Bir Ölüm Cezası Olarak Fillerin Ayakları Altında Ezdirmek ve Bir Cellat Olarak Fil

Orta Çağ Türk devletlerinde en yüksek hâkim sıfatıyla hükümdarlar, yetki ve sorumlulukları çerçevesinde, bir şikâyet üzerine ya da bizzat mutlak iradelerine dayanarak hükümler verip bunları uygulatmışlardır. Bu devirde hükümdarlar başlıca iktâlara ve arazilere el koyma, müsadere gibi servete ve mala yönelik; takdir etmek, tahkir ve teşhir etmek gibi şeref ve haysiyete yönelik; hapis, sürgün ve zorunlu ikamet gibi hürriyetin kısıtlanmasına yönelik; azletmek, mevki düşürmek gibi göreve yönelik; dayak atmak, hadım etmek, mil çekmek ve göz çıkarmak, organ kesmek gibi bedene yönelik cezalara hükmetmişlerdir². Öte yandan, farklı yaklaşımlar bir yana, en ağır cezalandırma yöntemi olduğu hâlde hayata yönelik boyun vurmak, asmak, iki parçaya ayırmak, boğmak, kısas uygulamak, linç etmek, zehirlemek gibi ölüm cezaları da vermişlerdir. Muhtelif kategoriler dâhilinde çok çeşitli suçlar ve birtakım özel durumlar sebebiyle verilen ölüm cezalarının türlü türlü infaz şekillerinden birisi de işte bu filin kullanım alanlarından birisini oluşturmuştur. Zira ölüm cezalarından biri de fillerin ayakları

¹ Simon Digby, kaynakların fil sayısı hususunda verdikleri bu rakamları mübalağalı bulmaktadır. Ona göre, Gaznelilerde ancak 700 civarı savaş fili mevcut olmalıdır.

² Orta Çağ Türk devletlerinde suç ve ceza konusunda müstakil bir araştırma için mesela bk. Kanat, 2014.

altında ezdirmektir. Bu itibarla fil, ölüm cezasına çarptırılan kişilerin cellatları olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu ceza türü Farsça dönem kaynaklarında, filin/fillerin ayağı/ayakları altına atmak manasında olmak üzere “be pây-i pîl fikenden”, “pîş-i pîlân endâhten”, “ber pây-i pîl endâhten”, “der pây-i pîl efkenden” gibi tabirlerle ifade edilmiştir.

Umumiyetle kamu hukuku alanında gerçekleştirilip de siyasî-idarî mahiyette olan ölüm cezaları, daha ziyade siyaset kavramıyla ifade edilmiştir. Bu itibarla siyaset, hükümdarlar tarafından yerine getirilen bir “idarî adalet” idi (Schacht, 1977: 94). Siyaset; had, kısas ve diyet cezaları dışında kalan, yöneticinin takdirine bırakılmış cezaî karar ve uygulamaları içeren tazîrin kapsamına girmektedir. Ölüm cezalarından biri olan fillerin ayakları altında ezdirmek cezası, bu yönüyle örfî bir karakteri haizdi. Diğer taraftan, kahramanlık ve güç kaynağı olarak görülen fillerin ayakları altında ezdirmek cezası, dönemin anlayışına göre, hükümdarın cezalandırıcı otoritesini sembolize ediyor, haşmetini ve hayranlık uyandıran etkileyciliğini artırıyordu. Söz konusu ceza bu yönüyle ise sultanî bir ceza olarak tebarüz etmektedir (Lange, 2008: 71). Zaten gerek saray içi ve gerekse saray dışı resmî ve hususî hayatında göz önünde tutulan esas, hükümdarın mümkün olduğu kadar ihtişam içinde görünmesini temin etmekte (Köymen, 2011: 106, 111).

Orta Çağ dünyasında, cezanın amacı olan ibret vermenin, dolayısıyla cezanın şiddetinin şöhreti ve korku yaymanın, devletin düzeni ve ülkenin sükûnu için gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu durumda ceza hukuken bir adalet ve düzen vasıtası olmasının yanında, kimi zaman siyasî olarak bir iktidar koruma vasıtası olarak da dikkatleri çeker (Çetin, 2013: 75). Buna göre; heybet ve korku, bir baskı unsuru olması hasebiyle, halk nezdinde hükümdar ve devlet otoritesini sağlamlaştıran birer faktördü (Lange, 2008: 43). Bu itibarla, genelde diğer olağanüstü idam şekilleri, özelde de fillerin ayakları altında ezdirmek suretiyle öldürmek, toplumsal hafızayı canlı tutan halka açık eylemlerdi ve hükümdarın kamusal alan üzerindeki somut kontrolünü gösteriyordu (Lange, 2008: 71).

Hükümdar ve devlet nezdinde hususî merasimler ve teşrifatları içeren pek çok unsurun birleşimiyle tasarlanan bir nevi gövde gösterileri ile korku salan, dehşet ve aynı zamanda ders verici nitelikteki uygulamalar cezalandırmadan önce daha yargılama aşamasından itibaren kendisini göstermekteydi. Böylece hem yargılama hem de cezalandırma aşamalarında daima hükümdarın ihtişamının büyüklüğü pekiştiriliyordu. Diğer bir deyişle, haşmet içinde heybetli bir görünüm ile korku ve saygı uyandırmak, daha yargılama esnasında başlıyor, cezalandırma sırasında da devam ediyor; gerek fail ve gerekse orada bulunanlar bu durumdan nasibini alıyordu.

Siyaset ve ahlâk nazariyecileri heybet kavramı hakkında beyanlarda bulunurlarken heybetli görünmenin ve heybeti takviye etmenin çeşitli yolları bir yana, konumuz itibariyle, fil unsurunun bu husustaki rolünden söz etmişlerdir. Mesela İbnü't-Tıktakâ'ya göre, heybet, bir hükümdarın sahip olması gereken niteliklerden biridir. Zira heybet, devlet düzenini korumada bir vasıta. O, hükümdarların halk nazarında heybetli görünmek üzere birtakım uygulamalar tatbik ettiklerini belirtmiştir. Mesela onların aslan, fil, kaplan gibi vahşi ve cüsseli hayvanlar beslediklerini; büyük borular çaldırdıklarını; değerli silahlar edindiklerini; yüksek gönderli sancaklar, bayraklar taşıdıklarını söylemiştir. Bu hususta Büveyhî hükümdarı Adudü'd-Devle'yi örnek gösteren İbnü't-Tıktakâ, onun, tahtının etrafında, insanlara karşı ihtişamlı görünmek için zincirlerle bağlı aslanlar, filler, kaplanlar bulundurduğunu belirtmiştir (İbnü't-Tıktakâ, 2016: 31). Delhi Türk Sultanlığı'nda sultan haricindeki bir kimsenin kapısında fil bekletmesi hoş karşılanmaz ve itaatsizlik olarak değerlendirilirdi. Öyle ki dönem kaynaklarında file sahip olmak hükümdarlara mahsus bir özellik olarak kaydedilmiş; filler çetr, nevbet, taht, taç gibi hükümdarlık alametleri arasında sayılmıştır. Veliht tayin edilen şehzadelere veya hükümdar nâiblerine ancak sultanın emriyle fil bulundurma hakkı tanınırdı. Bu Türk devleti

döneminde filler hemen bütün resmî törenlerde renkli kumaşlar ile süslenmekte ve hükümdarın ihtişamını artırmak için onun sağında ve solunda sıralanmaktaydılar (Kortel, 2006: 90).

Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Âdâbü'l-Mülûk* adlı eserinde, “Hükümdarların fil edinmeleri gerektiğine dair” adlı müstakil bir bölüm kaleme almıştır. O, eserin bu faslında bu hususta şunları nakletmiştir:

“Efendiliğin tam hakkını veren, siyaseti tüm şartlarıyla uygulayan hükümdarların adetlerinden biri de; saltanatlarını güçlendirecek her aracı edinmeleri, mülklerini artıracak her vesileye sarılmalarıdır. Böylece saldıkları korku düşmanlarını titretir, sağladıkları güven ortamı dostlarının gözlerini ışılatır. İleri gelenlerin kalbi ona karşı saygı ile dolar. Halkın kalbinde onun büyüklüğüne dair güven belirir. Bu yüzden hükümdarlar taç giyer, kendilerine yakışacak şekilde filler edinirler. Bu hayvanların savaşlarda sağladıkları menfaat pek çoktur, kalplere korku salarlar. Arap’ın ve Acem’in hükümdarları fil elde etmenin gerekliliği hususunda ittifak etmişler, onların çokluğuyla övünmüşlerdir. Hatta bazıları nezdinde en büyük ve muhteşem hediye fil göndermektir. Bu hayvanları toplayıp eğitmek, kararlılık ve üstünlük alameti olmuş, savaşa hazırlıkta en iyi yöntem olarak belirlenmiştir. Kolayca anlaşılır ki bunların sahibi, harbin de sahibidir, güçlüdür.” (es-Seâlibî, 1997: 122-123)

Söz konusu cezanın infazında özel olarak eğitilmiş ve teçhiz edilmiş filler kullanılırdı. Filler doğal olarak pek çok vahşi hayvan gibi insanları öldürme temayülünde değildiler. Dolayısıyla fillere, kurbanlarının kemiklerini kırmak, onları ezmek, havaya fırlatmak, dişlemek gibi hamleleri yapması için önceden eğitim verilirdi. Fil eğitici ve sürücüsü filbân, feyyâl gibi isimlerle anılırlardı. Filbânlar bu devasa hayvanı sesli komutlar vererek, kulaklarının arkasına vurarak, askılarına dokunarak ve hatta tüm vücutlarından yararlanarak bir makine gibi kullanırlardı. Filbân, filleri yüzü aşkın komut ile yönetebilmektedir (Kansoy, 2019: 1479, 1480). Hindistan’ı gezen büyük seyyah İbn Battûta’nın (2014: 428-429) bildirdiğine göre, fil sürücüsü filin tam boynuna oturur, elindeki küçük bir baltayla hayvanı istediği yöne sürerdi. el-Ömerî’nin bildirdiğine göre de Delhi Türk Sultanlığı’nda fillerin bakımı ve terbiye edilmelerinden sorumlu olan kişiye şahne-yi fil adı veriliyordu. Bu görevli, üst düzey bir emirdi ve Irak büyüklüğünde bir iktâ sahibiydi (el-Ömerî, 2014: 45). Adı geçen Türk devletinde filbânlar, şahne-yi filin emri altında vazife görürlerdi. Filhânede fillerin bakımı, yiyecek ve içeceklerinin verilmesi, kullanım amaçlarına göre fillerin hazırlanması ve fil sürücülüğü yapmak filbânların göreviydi (Kortel, 2006: 119). Cezanın infazı zamanı, hükümdarın buyruğuna uygun olarak sürücüsünün komutuyla harekete geçen fil, ceza mahalline getirilen failin göğüs ve kafa bölgesi başta olmak üzere vücudunun muhtelif yerlerine hamle yapar, bu esnada ayaklarını, hortumunu ve dişlerini kullanırdı. Ölüm cezalarında nihai amaç cezaya maruz kalan kişinin hayatına son verilmesi olsa da, infaz çeşitleri arasında acı çekme farklılıklarının olduğu malumdur. Bu itibarla, fillerin ayakları altında ezdirmek cezasına maruz kalan kurbanların, mesela boynu vurulmak suretiyle ani bir şekilde yaşamına son verilen bir faile nazaran, zorlu ve uzun bir ölüm süreci olduğu düşünülebilir.

Fillerin ayakları altında ezdirerek öldürmek cezası, İran’da çok eski zamanlardan beri uygulanagelmiştir. Araştırmacılar bu cezanın mezkûr coğrafyada uygulanmaya başlaması tarihini, filin İran’a getirilmesine kadar götürmektedir. Buna göre; Medler ve Ahamenîler dönemlerinde görülmeyen bu ceza, filin İran’a getirildiği Büyük İskender ve Selevkoslar zamanından itibaren yaygın bir şekilde uygulanmıştır. Sâsânîler bir infaz biçimi olarak fillerin ayakları altında ezdirmek suretiyle öldürmek cezasını uygulamışlardır (Behrâmî Niyâ, 1392/2013: 92; Halîlî, 1381/2002: 159-160). Selçuklular dönemi şairlerinden Hâkânî-yi Şîrvânî (1382/2003, s. 348), Sâsânî hükümdarı II. Hüsrev’in Numân b. Münzir’i fillerin ayakları altına atmak (fikend be pâ-yi pîl) suretiyle öldürmesine işaret ettiği bir beytinde, infazın bir meydanda yapıldığını belirtmektedir (miyân-i meydân). Adam Mez, bu cezayı İslâm tarihinde ilk tatbik eden kişinin ise yukarıda adı geçen Büveyhî hükümdarı Adudü’d-Devle olduğunu

söylemektedir. Adudü'd-Devle, 978 yılında, aleyhinde davranışta bulunduğu için gözlerine mil çektirilerek kendisine teslim edilen veziri İbn Bakıyye'yi fillerin ayakları altında ezdirerek öldürmüştü (Mez, 2014: 36). Adudü'd-Devle'nin aynı yıllarda bu ceza yöntemini uyguladığına dair başka kayıtlar da mevcuttur. Şöyle ki Arap yazar ve şair Ebû İshâk İbrâhîm es-Sâbî, 978 yılında Adudü'd-Devle'nin emriyle mahpus olmuştu. Adudü'd-Devle ondan kendi soyunu ve büyüklüğünü anlatan bir kitap yazmasını istemişti. Bunun üzerine işe koyulan es-Sâbî de *Kitâbü't-Tâcî* adlı eserini yaklaşık bir yıl sonra, 979 yılının sonlarına doğru zindanda tamamlamıştı. es-Sâbî zindanda ve Adudü'd-Devle'nin tehdit ve nezareti altında yazdıklarına değer vermiyordu. Nitekim eserini yazarken ziyaretine gelen bir dostunun, kendisine ne yaptığını sorması üzerine, “Asılsız ve boş şeyler yazdım, yalanlar uydurdum.” demişti. es-Sâbî'nin muhalifleri bu sözü Adudü'd-Devle'ye ulaştırmışlar ve o, es-Sâbî'nin bu sözünden dolayı öyle öfkelenmiştir ki hayatı boyunca es-Sâbî'ye nefret beslemiştir. es-Sâbî'nin bu sözünden dolayı Adudü'd-Devle hiddetlenerek onun fillerin ayakları altına atılması emrini vermiştir. Bununla birlikte, Adudü'd-Devle'nin itimat ettiği devlet ricalinden Ebû'l-Kâsım Abdü'l-Azîz b. Yûsuf ve Nasr b. Hârûn'un şefaati ile ölüm cezasından kurtulmuştur. Fakat Adudü'd-Devle'nin emriyle es-Sâbî yeniden zindana atılmış ve bütün malları müsadere edilmiştir (Sedghi & Tarifci, 2020: 251).

Gaznelilerde Mezkûr Ceza ve Uygulanışı

Hindistan'a yakın olan ve Hindistan'ın bir bölümüne de hükmeden Gazneliler, fillerden geniş ölçüde faydalanan ilk Türk devletlerinin başında gelmekteydi. Özellikle Gazneli Mahmûd'un meşhur Hindistan seferleriyle elde ettiği fillere Gaznelilerde fil sayısı takviye edilmiş ve dolayısıyla muhtelif gayelerle fil kullanımı genişlemiştir. Gazneli sultanlar halka zulmeden üst düzey yöneticilerin aile üyelerini, vassal hükümdara karşı isyan ederek onu öldüren ordu komutanlarını, Gaznelilere karşı savaşan Türkmenleri, stokçuluk yapan hâss fırıncıları fillerin ayakları altında ezdirmek suretiyle ölüm cezasına çarptırmışlardır. Mayıs-Haziran 1010'da Gazneli Mahmûd, zulümlerde bulunan ve Sîstân'ı harabeye çeviren Sîstân amili Muhammed b. Ebû Hafs'ı ve oğullarını sorgulayıp hapsedti. Sonra onların servetine el koydu. Muhammed b. Hafs zehir içip hayatına son verdi. Oğlu Ebû Hafs da mahkeme edildikten sonra Sultan Mahmûd'un emriyle bir filin ayakları altında ezdirilerek cezalandırıldı (Anonim, 2018: 313). Gazneli Mahmûd'u metbu olarak tanıyan Harezmi'de hüküm süren bir hanedan olan Memûnîlerin hükümdarı Ebû'l-Abbâs II. Memûn devrinde ordu komutanlarından Ali Tekin-i Buhârî, Humârtaş-i Şarabî ve Sav Tekin-i Hânî Ebû'l-Abbâs'a karşı isyan ederek onu öldürmüşlerdi. Bunun üzerine, Sultan Mahmûd aynı zamanda eniştesi de olan Ebû'l-Abbâs'ın intikamını almak üzere Hârezmi'ye sefere çıktı. Yakalanan bu katillerin hepsi başı açık, yalın ayak hâlde Sultan Mahmûd'un yanına getirildiler. Sultan önce bunların hapsedilmelerini sonra da darağacına çekilmeleri emrini verdi. Nihayet bunlar fillerin önüne atıldılar (pîş-i pîlân endâhtend), öldürüldükten sonra cesetlerini fillerin dişlerine takarak (dendânhân-yi pîlân nihândend) dolaştırdılar ve “Padişahları öldürenlerin cezası budur!” diye tellallarla halka ilan ettiler. Darağaçlarının yüzeylerini pişmiş tuğla ve kireçle örüp sağlamlaştırdılar ve bu asılanların isimlerini bunların üzerine yazdılar. Bu suretle burada dehşet saldılar (el-Beyhakî, 1383/2004: 416). Aralık 1034 tarihinde Serahs civarında Gazneliler ile mücadele eden bir grup Türkmen'den esir alınan 24'ü fillerin önüne atılarak idam edilmişti (pîş-i pîlân endâhtend). Gazneli Sultanı Mes'ûd hazır bulunduğu hâlde otağının önünde gerçekleştiği anlaşılan infazı bildiren el-Beyhakî (1383/2004: 416), bu günü “korkunç bir gün” olarak anmıştır. Kaynağa göre, bu haber uzak yakın her tarafa yayılmıştı. Selçuklu Veziri Nizâmü'l-Mülk, çağdaşı Gazneli Sultanı İbrahim'e ilişkin olduğu hâlde naklettiği ilginç bir hikâyede, bu cezanın tatbikine değinmiştir. Buna göre; Gazne'de fırıncılar dükkân kapılarını erkenden kapayınca ekmek kıymete binmiş; garipler, yoksullar sıkıntıya düşmüştü. Onlar da şikâyet için Sultan İbrahim'in sarayına gelerek sızlandılar. Sultan bütün fırıncıları çağırıp, meseleyi sorunca,

fıncılar da şehre gelen buğdayı sultanın hâss fıncılarının alıp depoladıklarını, emrin böyle olduğunu söyleyerek, kendilerine bir batman dahi buğday vermediklerini izah etmişlerdi. Bunun üzerine sultan, hâss fıncılarını getirterek fillerin ayakları altına attıktan (ber pây-i pîl endâhtend) sonra her birini fillerin hortumlarına bağlatıp şehirde dolaştırmıştır. Ayrıca bir tellal da çıkartılıp, fıncıların dükkânlarını derhâl açmazlarsa başlarına gelecek akıbetin bu olduğu duyurulmuştur. Sonra ambarlar açılmış, buğday dağıtılmış, ertesi gün akşam olduğunda hâlâ fırınlarda satılmamış ekme kalmıştır (Nizâmü'l-Mülk, 1976: 46-74; Nizâmü'l-Mülk, 2017: 107-108). Bu cezalandırma hadisesi, Tuğrul Bey ve Berkyaruk'un saltanat devirlerinin bir kısmına, Alp Arslan ve Melikşah'ın da bütün saltanat devrine tekabül eden bir zamanda Gaznelilerin başında bulunan İbrahim'in dönemine ait olması ve Nizâmü'l-Mülk'ün de söz etmesi bakımından dikkate şayandır.

Büyük Selçuklularda Mezkûr Ceza ve Uygulanışı

Devlet teşkilâtının pek çok şubesinde Gaznelileri örnek alan Büyük Selçuklular her ne kadar savaşlarda başta olmak üzere fil kullanımında Gaznelilerin seviyesine ulaşmamışlarsa da ele alınan konu özelinde, Büyük Selçuklu sultanlarının bu cezaya hükmettiklerine dair azımsanmayacak derecede müşahhas misaller mevcuttur. Büyük Selçuklu sultanları halifelik gulâmlarının, savaş esirlerinin, suikastçıların ve âsilerin; Selçuklulara karşı savaşmak, halifelik makamıyla münasebetlere hâlel getirmek, kendilerine karşı suikast tertip etmek suçlarına karşı söz konusu edilen cezaya hükmetmişlerdir. Mesela, Büveyhîlerin baskısı altında bulunan Abbâsî Halifesi Kâim-Biemrillâh'ın Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'i Bağdat'a davet edip sultandan kendisini bu durumdan kurtarmasını istemesi üzerine harekete geçen Tuğrul Bey'in 1055'te Bağdat'a girmesiyle beraber, Selçuklu askerleri ile Bağdat halkı arasında çatışmaya varan anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştı. Zira sultanın Bağdat'a gelişi, Bağdat halkı ve Büveyhîlerin hizmetindeki gulâm Türkler tarafından tepki ile karşılanmıştı. Bunlar Selçuklularla savaşacak kadar ileri gitmişlerdi. Halife Kâim-Biemrillâh, Tuğrul Bey nezdinde, askerlerin halka zulümlerinin derhâl durdurulması yönünde girişimlerde bulundu. Halife ile münasebetlerin gerginleşmesine sebep olan bu hadiseler üzerine Sultan Tuğrul Bey, halifeye itaatini teyit ettikten sonra, olayların mesuliyetini halifenin emrinde saydığı gulâm Türklerle yüklemiştir. Bir Süryani kaynağına göre, bundan sonra sultanın emri ile ordusunda bulunan filler, kavgaya sebep olan 10 Türk'e karşı gönderilmiştir. Filler de bunları ezerek öldürmüştür (Ebû'l-Ferec, 1999: I, 306-307). Birkaç yıl sonra, 1057 yılında, tâbi hükümdarlardan Hezâresb, bir askerî birliğin başında harekete geçerek, Tuğrul Bey'e karşı Arslan Besâsîrî'nin safında yer almış olan Arap emîrleri Kureyş ile Dubey's'i kurduğu pusu neticesinde mağlup etmişti. Bu askerî harekâttan esirlerle dönen Hezâresb, Sultan Tuğrul Bey'e durumu arz etmişti. Sultan, huzuruna getirilen esirleri Selçuklulara karşı savaşçıları için azarlamış; bunlardan bir kısmının ise fillerin ayakları altına atılmasını buyurmuştur. Bunlar arasında henüz bıyıkları çıkmamış bir oğlan gulâm da bulunuyordu. Fil, bu oğlanı bir türlü öldürmeyince sultan da onu affetmiştir (Sibt İbnü'l-Cevzî, 2011: 32; İbnü'l-Esîr, 2006: IX, 476).

Diğer taraftan, Bâtınîler, Sultan Melikşah'ın vefatından sonra ortaya çıkan otorite boşluğu ve Haçlıların İslâm topraklarına taarruza girişmesiyle meydana gelen ortamdan istifade ile faaliyetlerini yoğunlaştırmışlardı. Böyle bir ortamda onlar, Fahrü'l-Mülk b. Nizâmü'l-Mülk'ü işaretle Bâtınî birini vezir tayin etti diye Sultan Berkyaruk'a da saldırıda bulunmuşlardı. Eylül 1095 tarihinde meydana gelen bu hadisede Sultan Berkyaruk, Sîstânlı maskeli birisi tarafından pazısından yaralanmıştı. Saldırıdan sonra suikastçı şahıs yakalamıştı. O, dövülerek sorguya çekilince, kendisine yine Sîstânlı olan iki kişinin yardım ettiğini söylemişti. Daha sonra o iki kişi de yakalanarak suçlarını kabul ettiler. Bu kez ikisi de şiddetli bir şekilde dövülerek bu suikast için kendilerini kimin azmettirip emir verdiğini ikrar etmeleri istendi. Fakat ikisi de

söylemediler. Bunun üzerine bir filin ayakları altına atılmak gayesiyle getirildiler. Birisi filin ayakları altına atılınca, her şeyi itiraf edeceğini söyledi. Suikastçı konuşması için bırakıldıysa da diğer şahıs ona, nasıl olsa öldürüleceklerini, konuşup da hiç olmazsa Sîstân halkına kötülük etmemesini telkin etti. Bundan sonra her ikisinin de öldürüldükleri kaynakta belirtilmişse de infaz şekli söylenmemiştir. Muhtemelen o esnada orada hazır bulunan fillerin ayakları altına atılarak ezilmek suretiyle öldürülmüşlerdir (İbnü'l-Esîr, 2006: X, 212; Özaydın, 2001: 85).

Melikü's-Şuarâ Mu'izzî, *Dîvânı*'nda, birisi Semerkand'ı zaptı vesilesiyle Sultan Melikşah'ı, diğer ikisi de Sultan Sencer'i öven üç ayrı kasidesinde, fillerin ayakları altına atılmak suretiyle ezdirerek öldürmeye işaret etmiştir. Şair, Melikşah'ı öven bir şiirinde, aslan gibi Selçuklu yiğitlerinin kılıcından düşmanların bedeninin ibretlik olduğunu; fillerin koca ayağı altında onların başlarının ezildiğini söylemektedir (Mu'izzî, 1362/1983, 21):

از تیغ شیر مردان تنشان شدست عبرت وز پای ژنده پیلان سرشان شدست رسوا

*Aslan yiğitlerin kılıcından bedenleri ibret oldu,
Fillerin koca ayakları altında başları rezil oldu.*

Mu'izzî (1362/1983: 200), Sencer'e söylediği başka bir methiyesinde, sultanın, âsilerin boynunu vurduğunu ve onları filin ayağına attığını ifade eder:

بيك نفس ز سر سرکشان بر آوردی بتیغ تیز دخان و پپای پیل دمار

*Sen bir nefeste isyancıların başından,
Keskin kılıçla duman çıkardın ve filin ayağıyla ezdin.*

Mu'izzî (1362/1983: 151), yine Sencer'i övdüğü başka bir şiirinde ise şöyle bir beyit zikretmiştir:

هر که در باغ بلا کارد درخت کین تو در سر میدان تو در پای پیل افکنده باد

*Bela bağında düşmanlık ağacını eken herkes,
Senin meydanında filin ayağına atılmış olsun!*

Sultan Melikşah ve Sultan Sencer devrini idrak eden Şair Mu'izzî'nin bu bahislerinden yola çıkarak, her iki sultanın da, daha ziyade isyancıları ve Selçuklulara karşı savaşları fillerin ayakları altına atmak suretiyle ezdirerek ölüm cezasına çarptırdıkları söylenebilir. Bu arada, Hâkânî-yi Şirvânî gibi, Mu'izzî'nin de mezkûr cezanın infazının muayyen bir meydana gerçekleştirildiğini işaret etmesi dikkat çekicidir. Büyük Selçukluların son dönemlerinde dünyaya gelen Nizâmî-yi Gencevî (1393/2014, 935) de bir şiirinde, filin ayağı altında (der pây-i pîl) ezilmekten bahsetmiştir. Diğer taraftan, Kirman Selçuklularına son veren Horasan'daki tanınmış Oğuz beylerinden Melik Dînâr zamanında, 1187 yılında da böyle bir infaz uygulanmıştır (Lange, 2008, 71 ve not 89).

Delhi Türk Sultanlığı'nda Mezkûr Ceza ve Uygulanışı

Tarih boyunca fil popülasyonunun yoğun olduğu, filin evcilleştirildiği, Gazneliler ve Selçuklular başta olmak üzere, Orta Çağ devletlerinin fil kaynağı olan coğrafya konumundaki Hindistan'da Delhi merkez olmak üzere kurulan ve çoğu Türk asıllı hanedanlar tarafından idare edilen Delhi Türk Sultanlığı'nda fil kullanımı zirveye ulaşmıştı. Diğer kullanım sahaları bir yana, Delhi Türk Sultanlığı'nda fillerin ayakları altında ezdirmek suretiyle öldürmek cezası ve uygulanışı hususunda geniş bilgiler mevcuttur. Delhi Türk Sultanlığı hükümdarları isyan eden melik, din adamı ve kalkışmanın ileri gelen önemli şahıslarına, Delhi Türk Sultanlığı'na karşı savaşan savaş esirlerine, arada düşmanlık ve savaş hâli bulunan devletin elçilik heyeti mensuplarına, suikast tertip eden suikastçılara mezkûr cezayı vermişlerdir. Halacîler hanedanının kurucusu ve ilk hükümdarı Sultan Celâlü'd-Dîn Fîrûz Şah Halacî döneminde Seydî Müvelleh adlı bir din adamı, isyan suçundan dolayı fillerin ayakları altında ezdirilmiştir. Sultan, dîvân-ı mezâlimin toplanmasını emrederek isyana teşebbüs etmekle suçlananların yargılamalarını yapmıştır. İsyân girişiminin başında olmakla suçlanan Seydî Müvelleh ile alakalı müzakere devam ettiği sırada, sultanın oğlu Erklî Han'ın girişimiyle o, önce bıçak darbesiyle yaralanmış hemen ardından üzerine salınan filin ayakları altında ezilmiştir (Koç, 2021: 128). Delhi Sultanı Alâü'd-Dîn Halacî'nin 1306 yılında Hindistan'ı istila eden Moğol ordusuna karşı çıkardığı ordu Moğolları bozguna uğratmıştı. 100 bin askerden oluşan Moğol ordusunun komutanlarından Kebek başta olmak üzere diğer üst düzey komutanlar esir edilerek Delhi'de Sultan Alâü'd-Dîn Halacî'nin huzuruna çıkarılmışlardı. Bütün bu Moğol esirleri, sultanın emriyle fillerin ayakları altında ezilerek öldürüldüler. Moğollar bir yıl sonra Hindistan'a bir akın daha yaptılar. İkbâlmande ve Taybû adlı reislerinin idaresindeki Moğol ordusu, Kebek'in öldürülmesinin intikamını almak üzere Hindistan'a yürüdü. Ancak Moğol ordusu bir kez daha mağlup oldu. Moğol reislerinden Taybû kaçmayı başarabildi. Fakat İkbâlmande ve diğerleri binlerce Moğol askeriyle birlikte esir alınarak Delhi'ye götürülmüşler ve fillerin ayakları altına atılmak suretiyle öldürülmüşlerdir. Aynı Sultan Alâü'd-Dîn Halacî, büyük ihtimalle Hindistan'a yaptıkları akınlar sebebiyle bütün Moğollara karşı büyük bir kin ve nefret duymakta olduğundan, bir kızını evlenmek üzere isteyen İlhanlı hükümdarı Olcaytu Han'ın elçilerinin hapsedilmelerini ve heyete eşlik edenlerden 18 kişinin fillerin ayakları altına atılmalarını emretmiştir (Kortel, 2000: 277, 278, 279).

Delhi'de hüküm süren Türk hanedanı olan Tuğlukluların kurucusu Gıyâsü'd-Dîn Tuğluk, ordusu seferdeyken kendisinin öldüğü şayiasını çıkararak isyan eden Melik Mel Afgan ve Şair Ubeydullah'ı halkın huzurunda fillerin ayakları altında ezdirerek öldürtmüştür (Timur, 2012: 83-84). İbn Battûta, Tuğlukluların ikinci hükümdarı Gıyâsü'd-Dîn II. Muhammed Şah dönemi hakkında bilgi verirken bu hükümdarın fillerin ayakları altında ezdirmek cezasını uyguladığına dair kayıtları da seyahatnâmesinde kaydetmiştir. Muhammed Şah, Şerif Celâlü'd-Dîn'in isyanını bastırmak üzere hazırlık yaptığı sırada, vezirinin yeğeni de topladığı adamlarla veziri öldürme planı yapmıştı. İhbar üzerine yakalanan vezirin yeğeni ve adamları sultana gönderildi. Sultan derhâl emir vermiş ve onlar insan ezmek üzere eğitilmiş fillerin önüne atılmışlardır. Onlar huzura geldiğinde İbn Battûta da orada bulunuyordu. Onun şahit olduğu bu hadise vesilesiyle bu cezanın uygulanışına dair verdiği bilgiye göre, Tuğlukluların Hindistan'da hâkim olduğu bu dönemde, cellat fillerin dişlerine saban demiri gibi demirler döşenirdi. Bunların kenarları, art arda sıralı bıçaklardan oluşurdu. Feyyâl denilen fil eğiticişi önce hayvanın üstüne atlardı. Kurban ortaya bırakıldığı zaman fil onu hortumuyla kapıp havaya fırlatır, sonra dişleriyle tutarak yere indirir ve ayaklarından birini kurbanın göğsüne koyardı. Bundan sonra hükümdarın emrini bekleyen feyyâl ne derse fil onu yapardı. Hükümdar kurbanın paramparça edilmesini emrederse fil bıçak döşeli dişleriyle onu parçalardı. Bırakılmasını emrederse yere bırakırdı. Bu durumda kurbanın derisi yüzülürdü. Vezire suikast planlayanlara

da böyle yapılmıştı (İbn Battûta, 2014: 468-469). Bu dönemde Gıyâsü'd-Dîn II. Muhammed Şah'a isyan eden diğer bir kişi de ülkenin doğusundaki şehirlerin emîri Aynü'l-Mülk b. Mâhir idi. O, sultan ile giriştiği savaşı kaybedince ele geçirilip hapsedildi. Sultan, onunla birlikte isyana katılan çobanlar, esnaf, köle vs. önemsiz kimseleri serbest bıraktı. Fakat ahşap bir kuleye kurulan sultan, isyanın ileri gelen önemli adamlarından 62'sinin huzurda fillerin önüne atılmasını emretti. Filler, dişlerine takılı bıçaklarla kurbanları paramparça ediyor ve havaya fırlatıyorlardı. Bu sırada davul zurna çalınıyordu. İnfazın gerçekleştirildiği yere getirilen isyanın başı Aynü'l-Mülk'e de arkadaşlarının can verişini izlettiriliyor; ölümler parçaları onun önüne atılıyordu. İnfazın ardından Aynü'l-Mülk tekrar hapsedildiği yere götürülmüştür (İbn Battûta, 2014: 477-478). İbn Battûta (2014: 428-429) başka bir fasılda ise aynı hükümdarın kabul düzeninden söz ettiği bir yerde, atlas ve sırmalı kumaşlarla süslenmiş 50 filin getirildiğinden, bu hayvanların sivri dişlerinin idamlık suçlular için demirle kaplanmış olduğundan bahsetmektedir.

Sonuç

Filin ehlileştirilmesinin daha ziyade gerçekleştirildiği Hindistan'ın da içinde bulunduğu İç ve Güney Asya coğrafyası ile fil ihtiyacının bu bölgeden karşılandığı İran coğrafyasında bu özel hayvan tarih boyunca pek çok önemli rol oynamıştır. Askerî faaliyetler başta olmak üzere çeşitli kullanım alanlarında istifade edilen fil, ölüm cezasının infazı için de kullanılmıştır. İran-Hindistan sahasında hüküm süren Orta Çağ Türk devletlerinden Gazneliler, Selçuklular ve Delhi Türk Sultanlığı'nda sıklıkla tatbik edilen fillerin ayakları altında ezdirmek suretiyle öldürmek cezası örfî-sultanî bir karakteri haizdi. Böylece bu ceza adaleti sağlamanın yanında; failleri, orada hazır bulunanları ve hadiseyi haber alanları yüce hükümdarın/devletin yargılayıcı ve cezalandırıcı gücünü gösteren heybete maruz bıraktırıp onları, iktidarın devamını sağlamada önemli bir unsur olan korku ve saygı hâline büründürmenin de bir vasıtasıydı. Bu ceza, isyan etmek gibi başlıca askerî ve siyasî mahiyette devlete ve sultanın şahsına karşı işlenen suçlar ile asayişe ilişkin suçlara karşı verilmiştir. Bu konuda tespit edilebilen kayıtlar, ekseriyetle birden fazla kişinin bu cezaya maruz bırakıldığına yöneliktir. Tespit edilen örnek olaylardan yalnız birinde bir kişiye cezanın uygulanması bir yana bırakılacak olursa 2 kişi, 3 kişi, 10 kişi, 18 kişi, 24 kişi, 62 kişi ve sayı belirtilmeksizin birden fazla kişinin fillerin ayakları altına atıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca tek bir hadisede fillerin ayakları altına atılan binlerce savaş esirinden bahsedilmektedir. Ceza, münferit olarak uygulanabildiği gibi, zaman zaman suçlu, fillerin ayakları altına bırakılmadan önce azarlanmış, dövülmüş, bıçakla yaralanmış, teşhir edilmiş, hapsedilmiştir. Mezkûr cezaya maruz bırakılan kurbanın hayatını kaybettikten sonra da çeşitli biçimlerde cezalandırılmasının devam ettiği oluyordu. Böyle durumlarda fillerin ayakları altında ezdirmek suretiyle öldürülenlerin cansız bedenleri teşhir edilmiştir. Bazen de türlü türlü şekillerde infaz edilen ölüm cezalarına çarptırılanların, mesela boyun vurmak ve asılmak suretiyle öldürülenlerin, bu cezalardan kaynaklı hayatlarını kaybettikten sonra cesetleri fillerin ayakları altına atılmıştır. İnfazın çoğu zaman hükümdarın da muhtemelen hâkimiyet sembolleri ile teçhiz edilmiş olarak debdebe içerisinde hazır bulunduğu muayyen bir meydanda halka açık bir şekilde gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Burada kurbanın hayatına dair nihai karar hükümdara aitti. Fil eğiticisi ve sürücüsü hükümdarın işaretine göre hamle yapar, ölüm şekli hükümdar tarafından belirlenirdi. Cezaya çarptırılıp da infaz için meydana getirilen suçlunun infaz sırasında son anda hükümdarın affına nail olduğu da oluyordu. Mezkûr ceza; bu infaz için özel olarak eğitilen fillerin iri cüsselerinin kuvveti, diş ve hortumlarının marifetiyle gerçekleştirilmekle birlikte; dişlerine döşenen demirlere yerleştirilen bıçaklar ya da dişlerine kaplanan demirler vasıtasıyla da gerçekleştirilmiştir. Böylece faili öldürmek üzere sürücüsü tarafından harekete geçirilen fil, belirlenen yönteme göre, faili ayaklarının altında ezmek suretiyle öldürdüğü gibi, hortumuyla havaya fırlatarak ya da ona dişlerini geçirerek veyahut da yine dişlerine yerleştirilen kesici ve delici aletlerin darbeleriyle failin organlarını parçalayarak

onu öldürdü. Bunlar arasında cezanın daha ziyade ceza mahalline getirilen suçlunun bilhassa göğüs bölgesi ve başının filin ayağı altında ezdirilerek kemiklerinin kırılmasını sağlamak suretiyle öldürmek şeklinde tatbik edildiği ve bu hareketin suçlunun can vermesine kadar devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Söz konusu cezanın ciddi bir caydırıcı niteliği haiz olduğu ve bu durumun da bilhassa halka açık infaz edilen ölüm cezalarının ibret verme ve korku salma olan mantığı ve amacına da uygun düştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim böyle hadiseleri bildiren kaynaklar mezkûr cezanın infaz gününden genellikle “korkunç”, “dehşet verici” gibi ifadelerle bahsetmişlerdir. Yine aynı mantık ve amaca hizmet ettiği hâlde, fillerin ayakları altında ezdirmek suretiyle öldürmek cezasının önemli bir unsuru da teşhir olmuştur. Orta Çağ’da aşağılamak ve utandırmak suretiyle failin şeref ve haysiyetine yönelik onur kırıcı cezaların en meşhuru olan teşhir, adı geçen cezanın öncesinde uygulandığı gibi, sonrasında kurbanın cesedinin yine fillerin hortumuna bağlanılarak ya da dişlerine takılarak dolaştırılmasıyla yerine getirildiği de olmuştur. Öte yandan, mezkûr cezayı müteakip teşhirin yanı sıra, failin suçunun ve benzer suçların faillerinin başlarına gelecek akıbetin böyle olacağını tellallar vasıtasıyla halka ilânı da cezanın bir unsuru; cezanın amacının bir vasıtasıydı.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Anonim. (2018). *Târîh-i Sîstân*. (Çev: V. Öntürk), Ayışığı Kitapları.
- Behrâmî Niyâ, U. (1392/2013). Huşûnet û şikence der asr-i Selcûkî. *Târîh û Temeddun-i İslâmî*, sâl-i nohom, 81-100.
- Bosworth, C. E. (1991). Fîl. *The Encyclopaedia of Islam* 2 içinde (893-894. ss.).
- Çetin, A. (2013). *Ortaçağda devletin iki yüzü -Devletnâme: Liyâkatın izinde devleti düşünmek-*. Lotus Yayınevi.
- Digby, S. (1971). *War-horse and elephant in the Dehli Sultanate -A study of military supplies-*. Oxford.
- Duman, İ. (2020). *Büyük Selçuklu ordusunda kullanılan savaş aletleri*. Selenge Yayınları.
- Ebû'l-Ferec, Gregory (Bar Hebraeus). (1999). *Ebû'l-Ferec tarihi*. (Çev: Ö. R. Doğrul), 1, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- el-Beyhakî, Ebû'l-Fazl Muhammed b. Hüseyin. (1383/2004). *Târîh-i Beyhakî*. (Nşr: A. E. Feyyâz, Haz: M. C. Yâhakkî), İntişârât-i Dânişgâh-i Firdevsî-yi Meşhed.
- el-Ömerî, Şihâbü'd-Dîn b. Fazlullâh. (2014). *Mesâlikü'l-ebşâr (Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım)*. (Çev: A. Batur), Selenge Yayınları.
- es-Seâlibî, Ebû Mansur. (1997). *Âdâbü'l-mülûk (Hükümdarlık sanatı)*. (Çev: S. Aykut), İnsan Yayınları.
- Hâkânî-yi Şîrvânî. (1382/2003). *Dîvân*. (Nşr: Ziyâü'd-Dîn-i Seccâdî), İntişârât-i Zevvâr.
- Halîlî, M. (1381/2002). *Târîh-i şikence -Târîh-i koştâr û âzâr der Îrân-*. Kasîdeserâ.
- İbn Battûtâ. (2014). *İbn Battûta seyahatnâmesi*. (Çev: A. S. Aykut), Yapı Kredi Yayınları.
- İbnü'l-Esîr. (2006). *el-Kâmil fi't-tarih (İslâm tarihi)*. (Çev: A. Özaydın, Red: M. Tulum), 10-11, Bahar Yayınları.

- İbnü't-Tıktakâ. (2016). *el-Fahrî (Devlet idaresi, halifeler, vezirleri tarihi, 632-1258)*. (Çev: R. Şeşen), Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Kanat, C. (2010). *Ortaçağ Türk devletlerinde suç ve ceza*. Küre Yayınları.
- Kansoy, U. (2019). Savaş hayvanı olarak fillerin yetenekleri ve kusurları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), 1475-1513.
- Koç, B. (2021). Devletin farklı yüzü cezalandırma usullerine Delhi Türk Sultanlığı'ndan bakmak (1206-1320). *Selçuk Türkiyat*, (51), 115-136.
- Kortel, S. H. (2000). Delhi Türk sultanı Alaü'd-Dîn Halacî'nin Moğol siyâseti. *Tarih Dergisi*, (36), 261-281.
- Kortel, S. H. (2006). *Delhi Türk Sultanlığı'nda teşkilat (1206-1414)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Köymen, M. A. (2011). *Büyük Selçuklu İmparatorluğu tarihi -Alp Arslan ve zamanı-. 3*, Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Lange, C. (2008). *Justice, punishment and the medieval Muslim imagination*. Cambridge University Press.
- Merçil, E. (2014). *Afganistan ve Hindistan'da bir Türk devleti Gazneliler (Siyaset, teşkilât, kültür) -Makaleler-*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Mez, A. (2014). *Onuncu yüzyılda İslâm medeniyeti -İslâm'ın rönesansı-*. (Çev: S. Şaban), İnsan Yayınları.
- Mu'izzî. (1362/1983). *Dîvân*. (Nşr: N. Heyyerî), Neşr-i Merzbân.
- Nizâmî-yi Gencevî. (1393/2014). *Hamse*. (Nşr: S. B. Mojdehî), İntişârât-i Dûstân.
- Nizâmü'l-Mülk. (1976). *Siyâsetnâme*. (Nşr: M. A. Köymen), Farsça metin, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Nizâmü'l-Mülk. (2017). *Siyâsetnâme*. (Çev: M. Kanar), Say Yayınları.
- Özaydın, A. (2001). *Sultan Berkıyaruk devri Selçuklu tarihi (485-498/1092-1104)*. İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- Piyadeoğlu, C. (2014). Gazneliler ve Büyük Selçuklular'da filin kullanılmasına dair bazı tespitler. *XI. Milli Türkoloji Kongresi Bildirileri II* içinde (67-90. ss.), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Ruska, J. [Ch. Pellat]. (1991). Ftl. *The Encyclopaedia of Islam* içinde (892-893. ss.), 2.
- Schacht, J. (1977). *İslâm hukukuna giriş*. (Çev: M. Dağ, A. Şener), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Schafer, E. H. (2020). *Semerkan'dın altın şeftalileri -Göktürkler ve Uygurlar döneminde uluslararası ticaret-*. (Çev: S. Acar), Selenge Yayınları.
- Scott, G. (2001). *İşkencenin tarihi*. (Çev: H. Koyukan), Dost Kitabevi Yayınları.
- Sedghi, N. & Tarıfci, S. (2020). Selçuklular ve Büveyhîler arasındaki rekabetin tarih yazıcılığı sahasındaki aktörleri: İbn Hassûl ve Ebû İshâk es-Sâbî. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (93), 241-266.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî. (2011). *Mir'atü'z-zamân fî târihi'l-âyân'da Selçuklular*. (Çev: A. Sevim), Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Timur, M. (2012). *Gazneli Devletinden Babiürlüler Devletine kadar bölgede kurulan hanedanlıklar (1206-1526)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazıcı, T. (1996). Fil. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde (67-68. ss.), 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Elephants, which have an exceptional place in the animal kingdom, have been utilized in many different areas. Elephants were used in activities such as war, transportation, hunting, parades, and excursions, as well as in gifts and ceremonies. One of the uses of the elephant is the execution of the death penalty.

In the medieval Turkic states, the rulers, as the supreme judges, made criminal judgments and practiced them, based on a complaint or their own absolute injunction. Apart from different approaches, the death penalty imposed by the rulers stands out as the most severe type of punishment. Although the ultimate goal of various types of execution is to end the life of the person subjected to this punishment, it is obvious that there are differences in suffering between the types of killing. In this respect, the punishment of crushing under the feet of elephants is one of the types of execution of the death penalty, and it is known that those who are subjected to this punishment have a difficult death process.

The punishment of crushing under the feet of elephants, who were sources of heroism and power according to the understanding of the period, symbolized the supreme punitive authority of the ruler and increased his magnificence and admirable impressiveness. It appears that the execution was often carried out publicly in a certain square, where the ruler was also present with pomp, possibly equipped with symbols of sovereignty. Here the final decision on the life of the victim rested with the ruler.

This punishment was given mainly for crimes of a military and political nature, committed against the state and the sultan's person, as well as against crimes related to public order. Specially trained and equipped elephants were used for this purpose. The elephant would move at the command of its driver in accordance with the sovereign's order, and would strike at various parts of the body of the offender brought to the scene of punishment, especially the chest and head, using its feet, trunk and tusks. Punishment was generally practiced collectively. The information reported in the sources on this matter indicates that more than one person was subjected to this punishment. Starting from two people, dozens of people could be thrown under the feet of the elephants. Punishment could be administered singly, and at times the offender was reprimanded, beaten, wounded, imprisoned and exposed before being thrown under the feet of the elephants.

It seems that this punishment was a serious deterrent and therefore fulfilled the purpose of publicly executed death penalties. The sources reporting such events often referred to the day of execution as "horrible".

In this study, some determinations will be made based on some chronicles, literary works, mirrors for princes and travels, as well as some studies, regarding the punishment and practice of crushing under the feet of elephants during the reign of the Ghaznavids, the Great Seljuks and the Turkic Sultanate of Delhi, which were among the medieval Turkic states ruling in the Iran-India area.